

رابطه سرمایه اجتماعی با هویت اجتماعی دانشجویان «مطالعه موردی یازده دانشگاه دولتی شهر تهران» - مهر ۱۳۸۲

فریدون وحید*، صمد کلانتری* و ابوالقاسم فاتحی**

* گروه علوم اجتماعی دانشگاه اصفهان

** دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان

چکیده

مقاله‌ی پژوهشی حاضر به بررسی رابطه میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان با نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از جنبه‌های اجتماعی هویت خود پرداخته است. تعداد ۷۰۰ نفر دانشجو به عنوان گروه نمونه از یازده دانشگاه دولتی روزانه شهر تهران با استفاده از روش نمونه‌گیری مطابق متناسب انتخاب شدند. سرمایه اجتماعی که نوعی تولید اجتماعی قابل مدیریت به شمار می‌آید، مقوله‌ای تازه و نسبتاً ناشناخته در کنش‌های اجتماعی محسوب می‌شود. در این تحقیق سرمایه اجتماعی یک شاخص ترکیبی است که شامل احساس تعهد، تعلق و اعتماد افراد به نهادها و گروه‌های اجتماعی و نیز بیانگر سطح علاقه آنان به تعاملات اجتماعی (عضویت آنان در گروه‌های اجتماعی) می‌باشد. نتایج پژوهش حاضر که با دو روش توصیفی و همبستگی انجام شده است، فرضیه‌ی اصلی تحقیق را به

قرار زیر به اثبات رساند: بین میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان و نحوه تعریف آنان از جنبه‌های اجتماعی هویت خود، همبستگی مثبت، و معنادار و نسبتاً ضعیفی وجود دارد (با احتمال $p=0/000$ و $t=0/1919$). این یافته نشان می‌دهد، تقویت و رشد سرمایه اجتماعی دانشجویان به تقویت هویت اجتماعی آنان منجر می‌شود و به دانشجویان در نحوه‌ی بروز اشکال مختلف هویت اجتماعی خود مانند؛ هویت خانوادگی، ملی و مذهبی کمک می‌کند.

برای آزمون فرضیه‌های تحقیق متناسب با سطح سنجش متغیرها از آزمون‌های R_s (بررسی همبستگی)، T (بررسی مقایسه تفاوت متغیرهای دو سطحی) و F (بررسی مقایسه تفاوت متغیرهای بیش از دو سطح) استفاده شد.

واژه‌های کلیدی: سرمایه اجتماعی، هویت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، تعهد اجتماعی، تعلقات اجتماعی، تعاملات اجتماعی.

مقدمه

هدف اصلی این پژوهش، سنجش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان و بررسی نوع همبستگی آن از نظر شدت و جهت با نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از جنبه‌های اجتماعی هویت خود است. اهداف فرعی آن عبارتند از:

- ۱- بررسی مفهوم سرمایه اجتماعی.
- ۲- تعیین نوع رابطه میان ابعاد ارتباطی و ساختاری سرمایه اجتماعی دانشجویان با جنبه‌های

اجتماعی هویت آنان

- ۳- تعیین نوع رابطه میان جنسیت دانشجویان با میزان سرمایه اجتماعی آنان.
 - ۴- تعیین نوع رابطه میان تحصیلات پدر با میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان.
 - ۵- تعیین نوع رابطه میان تحصیلات مادر با میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان.
 - ۶- تعیین نوع رابطه میان اشتغال مادر با میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان.
 - ۷- تعیین نوع رابطه میان مهاجرت دانشجویان با میزان سرمایه اجتماعی آنان.
 - ۸- تعیین نوع رابطه میان طبقه اجتماعی دانشجویان با میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان.
- متناسب با اهداف اصلی و فرعی سوالات زیر مطرح شد:

سوال اصلی

چه نوع همبستگی بین میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی با نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از جنبه‌های اجتماعی هویتی خویش از نظر شدت و جهت وجود دارد؟

سوالات فرعی

- ۱- چه نوع همبستگی بین بعد ارتباطی سرمایه اجتماعی دانشجویان با نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از جنبه‌های اجتماعی هویتی خویش از نظر شدت و جهت وجود دارد؟
 - ۲- چه نوع همبستگی بین بعد ساختاری سرمایه اجتماعی دانشجویان با نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از جنبه‌های اجتماعی هویتی خویش از نظر شدت و جهت وجود دارد؟
 - ۳- آیا تفاوت معناداری بین دختران و پسران دانشجو با میزان برخورداری آنان از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
 - ۴- چه نوع همبستگی بین سطح تحصیلات پدر دانشجویان با میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
 - ۵- چه نوع همبستگی بین سطح تحصیلات مادر دانشجویان با میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
 - ۶- آیا تفاوت معناداری بین مادران شاغل و غیرشاغل دانشجویان با میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
 - ۷- آیا تفاوت معناداری بین دانشجویان مهاجر و بومی با میزان برخورداری آنان از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
 - ۸- آیا تفاوت معناداری بین نوع طبقه اجتماعی دانشجویان با میزان برخورداری آنان از سرمایه اجتماعی وجود دارد؟
- در پاسخ به سوالات بالا، فرضیه‌های زیر مطرح شده‌اند:

فرضیه‌ی اصلی

H₁- بین میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی و نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از جنبه‌های اجتماعی هویتی خویش همبستگی قوی، مستقیم و معناداری وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی

- H_2 - بین بعد ارتباطی سرمایه اجتماعی دانشجویان با نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از جنبه‌های اجتماعی هویتی خویش همبستگی قوی، مستقیم و معناداری وجود دارد.
- H_3 - بین بعد ساختاری سرمایه اجتماعی دانشجویان با نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از جنبه‌های اجتماعی هویتی خویش همبستگی قوی، مستقیم و معناداری وجود دارد.
- H_4 - بین دانشجویان دختر و پسر با میزان برخورداری آنان از سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد.
- H_5 - بین تحصیلات پدر دانشجویان با میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد.
- H_6 - بین سطح تحصیلات مادر دانشجویان با میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد.
- H_7 - بین مادران شاغل و غیرشاغل دانشجویان با میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد.
- H_8 - بین دانشجویان مهاجر و بومی با میزان برخورداری آنان از سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد.
- H_9 - بین نوع طبقه اجتماعی دانشجویان با میزان برخورداری آنان از سرمایه اجتماعی تفاوت معناداری وجود دارد.

ضرورت و اهمیت پژوهش

دانشجویان مهم‌ترین سرمایه‌های انسانی و آینده‌سازان جامعه هستند. آگاهی و اطلاع از میزان سرمایه اجتماعی آنان و دانستن نوع ارتباط آن با نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان و از جنبه‌های اجتماعی هویتی خویش برای هر نوع برنامه‌ریزی اجتماعی و فرهنگی آنان لازم و ضروری است. پیامدهای مثبت افزایش سرمایه اجتماعی و منفی کاهش آن از سوی پژوهشگران به اثبات رسیده است. آنان سرمایه اجتماعی را اساس هویت، شناسایی و اعتبار جامعه می‌دانند. افزایش سطح بی‌اعتمادی در جامعه، کاهش سطح تعهد اجتماعی، پایین آمدن میزان مشارکت‌های اجتماعی و افزایش آسیب‌های اجتماعی را معلول کاهش سرمایه اجتماعی می‌دانند (فوکویاما ۱۹۹۷)، کلمن

۱۹۸۸، پوتنام (۱۹۹۰). در گزارشی که سازمان همکاری‌های اقتصادی و توسعه، او.ای.سی.دی^۱ در سال ۲۰۰۱ منتشر کرد، ارتباط میان سرمایه اجتماعی با مفاهیمی مانند: بهبود سلامت، خشنودی بیشتر، مراقبت بهتر از کودکان، جرایم کمتر و برخورداری از حکومتی بهتر مورد تأیید قرار گرفت. لدمن و همکاران^۲ (۱۹۹۹)، در تحقیقات خود که در ۳۹ کشور توسعه یافته و در حال توسعه انجام داده‌اند، نشان داده‌اند که سرمایه اجتماعی از طریق تقویت و گسترش ارزش‌ها و هنجارهای مشترک سبب کاهش خشنوت در جامعه می‌شود و در نتیجه از وقوع جرم و خشنوت پیشگیری می‌کند. موسر و هلند (۱۹۹۷)، در تحقیقات خود نشان داده‌اند که سرمایه اجتماعی در خانواده باعث فراهم آوردن شبکه حمایت برای اعضای خانواده می‌شود (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰).

نشانه‌های کاهش سرمایه اجتماعی در ایران را می‌توان از دغدغه‌های مسئولین که در خلال نوشته‌ها، گفته‌ها و گزارشات رسمی و غیررسمی آنان دیده می‌شود، استخراج و گزارش کرد. علاوه بر این، متفکرانی که درباره مشکلات و آسیب‌های اجتماعی ایران بحث کرده‌اند، نگرانی‌هایی را ابراز داشته‌اند که این بحث را تکمیل می‌کند.

از فقر، فساد، تبعیض، توزیع نامطلوب درآمدها، اختلال در توسعه سرمایه انسانی، کارایی پایین نظام اداری، رقابت پذیری پایین اقتصاد ملی و تعادل نامناسب با اقتصاد جهان به عنوان مسایل اساسی کشور بارها یاد شد. در تدوین بودجه سال ۱۳۸۱ کل کشور به افزایش سرمایه اجتماعی و مبارزه با فقر، فساد و تبعیض اشاره شده است (www.jobiran.com). فقر، تورم، رشوه‌خواری و اختلاس، انحراف و آشفته‌گی اجتماعی و سازمانی، کاهش وحدت و انسجام اجتماعی، بی‌اعتمادی، تفاخر و تجمل‌گرایی، کاهش پایبندی‌های مذهبی (رفیع پور، ۱۳۷۷: ۱۵۷). فرار مغزها، افزایش نرخ خودکشی (رنانی، ۱۳۸۱). کاهش روابط مثبت در همسایگان، رشد فردگرایی افراطی شهروندان (شارع پور، ۱۳۸۰). این نگرانی‌ها اهمیت و ضرورت پرداختن به مقوله سرمایه اجتماعی را روشن می‌سازد، سرمایه‌ای که از ظرفیت و توانایی‌های بالایی برای حل مشکلات یاد شده برخوردار است.

پیشینه تحقیق

تاکنون با عنوان تحقیق حاضر در داخل پژوهشی صورت نگرفته است. دو مورد پژوهش مشابه انجام شده است. ملاحسنی (۱۳۸۱) در پژوهش خود نشان داد بین میزان سرمایه اجتماعی

دانش‌آموزان دبیرستانی و نوع دینداری آنان رابطه معنی‌داری وجود دارد. بدین معنی که میزان سرمایه اجتماعی در دینداران سنتی و قومیت‌گرای بیشتر از انواع دیگر است. وی نشان داد که:

- ۱- به‌طور کلی میزان سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان دبیرستانی در حد متوسط به بالا می‌باشد.
- ۲- میزان سرمایه اجتماعی دختران کمی بیشتر از پسران است.
- ۳- میزان سرمایه اجتماعی دانش‌آموزان اهل سنت بیشتر از دانش‌آموزان شیعه است.
- ۴- میزان سرمایه اجتماعی روستائینان بیشتر از شهرنشینان است.
- ۵- میزان سرمایه اجتماعی کسانی که در گروه‌های اجتماعی عضو هستند بیشتر از کسانی است که عضو نیستند.
- ۶- میزان سرمایه اجتماعی فرزندان که والدین آنان جر و بحث می‌کنند کمتر از کسانی است که جر و بحث نمی‌کنند.

در پژوهش دیگری (شارع پور، ۱۳۸۰) ثابت کرد: بین سرمایه فرهنگی جوانان تهرانی با هویت اجتماعی آنان همبستگی مثبت وجود دارد. از تحقیقات خارجی، اکسلی و دیگران^۱ (۱۹۹۰)، اثر متقابل سرمایه اجتماعی و هویت اجتماعی را مورد مطالعه قرار دادند. آنان معتقدند که مدارس، ظرفیت بالایی برای تولید سرمایه اجتماعی دارند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی در شکل‌گیری هویت اجتماعی نقش بسزایی دارد. سرمایه اجتماعی و هویت اجتماعی به صورت تعاملی سبب تقویت یکدیگر می‌شوند (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰).

ساندرز (۲۰۰۰) وجود رابطه میان هویت قومی و سرمایه اجتماعی را به اثبات رساند و نشان داد شبکه‌های اجتماعی و سرمایه اجتماعی منتج از آن برای مطالعه قومیت در جوامع متکثر دارای اهمیت هستند.

چشم‌انداز نظری پژوهش حاضر در بخش متغیر مستقل (سرمایه اجتماعی) براساس نظرات کلمن^۱، پوتنام^۲ و فوکویاما^۳ درباره‌ی عناصر و شاخص‌های اصلی در ساخت مفهوم سرمایه اجتماعی به صورت ترکیبی شکل گرفته است. نظرات گسترده و عمیق کلمن درباره «اعتماد» و «احساس تعهد» به عنوان دو عنصر اصلی مفهوم سرمایه اجتماعی رهیافت خوبی بود تا این دو

1. Oxeley et al
2. J. Coleman
3. R. Putnam
4. F. Fukuyama

عنصر اساسی به عنوان دو شاخص اصلی در ساخت مفهوم سرمایه اجتماعی انتخاب شوند. تأکید پوتنام درباره‌ی «احساس تعلق» و «تعاملات اجتماعی» به عنوان دو عنصر اصلی دیگر در مفهوم سرمایه اجتماعی سبب شد تا محقق این دو عنصر را به عنوان شاخص‌های سوم و چهارم در ساخت مفهوم سرمایه اجتماعی انتخاب کند. فوکویاما نیز شاخص‌های یاد شده را از عناصر اصلی مفهوم سرمایه اجتماعی می‌داند. با توجه به مجموع نظرات یاد شده، چارچوب نظری تحقیق ترکیبی است از هنجارهای اعتماد، احساس تعلق و احساس تعهد به گروه‌های نخستین، شبکه‌های محلی و گروه‌های اجتماعی که از عقاید این متفکران سرچشمه می‌گیرد. بر همین اساس، در این تحقیق منظور از سرمایه اجتماعی یک شاخص ترکیبی است که شامل احساس تعهد، تعلق و اعتماد افراد به نهادها و گروه‌های اجتماعی و نیز بیانگر سطح علاقه آنان به تعاملات اجتماعی (عضویت آنان در گروه‌های اجتماعی) می‌باشد. به منظور سنجش سرمایه اجتماعی، برای آن دو بُعد در نظر گرفته شد: الف- بُعد ارتباطی که منظور از آن وجود میزان اعتماد و تعهد اجتماعی در نزد دانشجویان است. ب- بُعد ساختاری که منظور از آن وجود میزان تعلقات و تعاملات اجتماعی در نزد دانشجویان است. این دو بُعد از طریق چهار شاخص؛ اعتماد اجتماعی، تعهد اجتماعی، تعلقات اجتماعی و تعاملات اجتماعی توسط پرسشنامه اعتباریابی شده و اندازه‌گیری شدند. با توجه به مقدار R^2 محاسبه شده، این دو بُعد توانسته‌اند به میزان ۸۸٪ سرمایه اجتماعی را تبیین کنند. از مجموع نمرات چهار شاخص میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان به دست آمد.

چارچوب نظری متغیر وابسته (هویت اجتماعی) براساس دیدگاه کنش متقابل نمادی به ویژه عقاید روزنبرگ درباره خود-انگاره‌های اجتماعی افراد تنظیم شده است. در این تحقیق منظور از هویت اجتماعی تنها اشاره به آن دسته از خود-انگاره‌های افراد است که ناشی از عضویت آنان در گروه‌های اجتماعی باشد و به نوعی بیانگر برداشت‌های اجتماعی آنان از خویش باشد. این نوع هویت از هویت فردی کاملاً جداست (شایان فر، ۱۳۷۷: ۵۷۹). برای ساخت و اندازه‌گیری این متغیر از آزمون بیست جمله‌ای کوهن و مک پارتلند معروف به آزمون TST استفاده شده است. در این آزمون از پاسخگویان خواسته می‌شود در پاسخ به این سؤال که «من کیستم؟» بیست جمله بنویسند. پاسخ‌های پاسخگویان توسط دو داور مطالعه شد. داوران به هر پاسخ (یک جمله از بیست جمله در هر پرسشنامه) که بر یک جنبه اجتماعی فرد دلالت داشت، امتیاز S (اجتماعی) و به پاسخ‌هایی که فقط ناظر به جنبه‌ها و تمایلات شخصی بود، امتیاز I (فردی) دادند. منظور از جنبه‌های

اجتماعی، پاسخ‌هایی است که ناظر به یک هدف اجتماعی، گروه اجتماعی، وابستگی اجتماعی و... باشد، مانند جملاتی که فرد درباره‌ی خانواده، مذهب و کشور خود بیان می‌کند. منظور از امتیاز «آ» پاسخ‌هایی است که توان هیچ هدف اجتماعی یا تمایل به گروه‌های اجتماعی را در آن پیدا کرد. در مواردی که درباره‌ی نحوه‌ی امتیازدهی بین دو داور اختلاف نظر بود، از داور سوم استفاده شده است. بنابراین تعریف عملی هویت اجتماعی عبارت است از مجموع تعداد جملاتی است که افراد گروه نمونه آماری درباره‌ی هویت خانوادگی، مذهبی و ملی خود گفته‌اند، تعداد جملاتی که پاسخگویان درباره‌ی هویت فردی خود گفته‌اند، در هویت اجتماعی آنان محسوب نشده است.

مفهوم سرمایه اجتماعی

واژه سرمایه یکی از مهم‌ترین مفاهیم اقتصادی است که در بحث سرمایه اجتماعی با رویکرد بین رشته‌ای به کار می‌رود که لزوماً رنگ اقتصادی ندارد و در این جا حکم استعاره را دارد. بین مفهوم سرمایه در اقتصاد و سرمایه در بحث سرمایه اجتماعی تفاوت‌هایی به شرح زیر وجود دارد:

ویژگی‌های مفهوم سرمایه در سرمایه اجتماعی

- ۱- سرمایه اجتماعی مالک خصوصی ندارد و مالک آن گروه یا جامعه است.
- ۲- فرد به تنهایی حق قانونی اجرای حقوق مالکیت را ندارد.
- ۳- کارایی سرمایه یعنی انتظار انسجام اجتماعی، همکاری و اعتماد بیشتر و سود مادی حاصل از سرمایه اجتماعی جنبه فرعی آن را تشکیل می‌دهد.
- ۴- مصرف سرمایه باعث افزایش آن می‌شود.
- ۵- این سرمایه قابلیت صادرات و واردات را ندارد.

ویژگی‌های مفهوم سرمایه در اقتصاد

- ۱- سرمایه با مالکیت فردی عجین است و معمولاً فرد و یا افرادی مالک آن هستند.
- ۲- فرد به تنهایی یا افراد در قالب شرکت حق قانونی اجرای حقوق مالکیت را دارد.
- ۳- کارایی سرمایه یعنی انتظار بازدهی و رسیدن به سود مادی و انسجام اجتماعی، همکاری و اعتماد بیشتر جنبه فرعی آن را تشکیل می‌دهد.

۴- مصرف سرمایه باعث کاهش آن می‌شود.

۵- این سرمایه قابلیت صادرات و واردات را دارد.

چند تعریف از سرمایه اجتماعی

۱- سرمایه اجتماعی را می‌توان به عنوان مجموعه‌ی معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیر رسمی تعریف کرد که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میانشان برقرار است، در آن سهیم هستند (فوکویاما، ۱۹۹۹، به نقل علوی ۱۳۸۰).

۲- سرمایه اجتماعی، مجموعه‌ی هنجارهای موجود در سیستم‌های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه و پایین آمدن سطح هزینه‌های تبادلات و ارتباطات سیستم‌های اجتماعی می‌شود (فوکویاما، ۱۹۹۹، همان).

۳- سرمایه اجتماعی، مجموعه منابعی است که در ذات روابط خانوادگی و در سازمان اجتماعی جامعه وجود دارد و برای اجتماعی شدن کودک و جوان سودمند است (جیمز کلمن، ۱۹۸۰ ولوری، ۱۹۸۷، همان).

توسلی (۱۳۸۱) معتقد است، مفهوم سرمایه اجتماعی صبغه جامعه شناختی دارد، به این لحاظ که هم می‌تواند از جامعه سنتی برگرفته شود و هم از محیط‌های سازمانی نوین نشأت بگیرد.

نتیجه بررسی‌های نظری نشان می‌دهد، سرمایه اجتماعی را می‌توان مجموعه‌ای از منابع و ذخایر ارزشمندی دانست که به صورت ذاتی و نهفته در روابط اجتماعی گروه‌های نخستین، ثانوی و در سازمان اجتماعی جامعه (نهادهای رسمی و غیررسمی) وجود دارد. برخی از این ذخایر ارزشمند که گاه از آن به عنوان ارزش‌های اجتماعی نیز یاد می‌شود، عبارتند از: صداقت، حسن تفاهم، همدردی، دوستی، دلسوزی، همبستگی، فداکاری و... سرمایه اجتماعی از طریق این منابع کارکنشگران را در سطوح مختلف خرد، میانی و کلان جامعه، آسان، سریع، کم هزینه و مطمئن می‌سازد و بدین وسیله آنان را در رسیدن به اهداف مشترک اجتماعی کمک می‌کند. اعتماد اجتماعی، تعهد اجتماعی و تعلقات اجتماعی از مهم‌ترین مولفه‌های سرمایه اجتماعی شناخته شده‌اند.

آراء و نظرات متفکران درباره سرمایه اجتماعی نظرات کلمن

کلمن (۱۹۸۸)، سرمایه اجتماعی را منابع و انرژی‌های نهفته در جامعه می‌داند که سبب فعال شدن ارتباطات در میان مردم می‌شود. وی این منابع را اعتماد، همدلی، تفاهم و ارزش‌های مشترکی می‌داند که شبکه انسانی و اجتماعی را به هم متصل می‌سازد و امکان کارهای دسته جمعی را فراهم می‌آورد. از نظر کلمن سرمایه اجتماعی، منبعی است که می‌تواند سطح روابط فردی را به سطح روابط اجتماعی ارتقا دهد و دو عنصر اساسی دارد: یکی ساخت اجتماعی و دیگری کنش‌های کنش‌گران. او از اعتماد، اختیار، تعهدات، انتظارات و هنجارها به عنوان عناصر سرمایه اجتماعی یاد می‌کند و بر نقش گروه‌های نخستین مانند؛ خانواده، دوستان، همسایگان و محله در تولید سرمایه اجتماعی تأکید دارد. وی در تحقیقات خود سرمایه اجتماعی را در سه سطح خرد، میانی و کلان مورد مطالعه قرار داده است. کلیدواژه‌ی اصلی در مطالعات کلمن اعتماد است. اعتماد فردی بین دو کنشگر (در سطح خرد)، اعتماد متقابل گروه‌ها با یکدیگر (در سطح میانی) و نظام‌های اعتماد که در سطح نهادها و سازمان‌های اجتماعی وجود دارد و از آن به نام اعتماد اجتماعی در سطح کلان یاد می‌کند. کلمن، منبع سرمایه اجتماعی را در ذات روابط اجتماعی می‌داند. این روابط اجتماعی باید ویژگی‌های زیر را دارا باشد:

- ۱- براساس نظام تعهدات و انتظارات ایجاد شده باشد.
- ۲- از ظرفیت بالقوه‌ای برای مبادله سریع و آسان اطلاعات برخوردار باشد.
- ۳- مبتنی بر ارزش‌ها و هنجارهای پذیرفته شده و مشترک اجتماعی باشد.
- ۴- از ضمانت‌های اجرایی مؤثر (رسمی و غیررسمی) برخوردار باشد.

نظرات پوتنام

پوتنام (۱۹۹۳)، سرمایه اجتماعی را مجموع منابعی می‌داند که از طریق روابط بین افراد، شبکه‌های اجتماعی و هنجارهای متقابل و اعتماد تولید می‌شود. سرمایه اجتماعی به بیان ویژگی‌هایی از یک سازمان و یا ساختار اجتماعی می‌پردازد. ویژگی‌هایی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌هایی که جامعه را در فعالیت‌های هماهنگ، کارآمد می‌سازد و انجام کارهای بزرگی را که بدون وجود سرمایه اجتماعی دست‌یافتنی نیستند، ممکن می‌سازد.

پوتنام را می‌توان ادامه دهنده‌ی راه کلمن در اروپا دانست. برای اولین بار کلمن، مفهوم سرمایه اجتماعی را در آمریکای شمالی و پوتنام، در اروپا وارد عرصه سیاسی کرد و برای توضیح ویژگی‌های جامعه مدنی و رسیدن به توسعه سیاسی و اقتصادی، از آن استفاده کردند. نقطه عزیمت پوتنام در تعریف سرمایه اجتماعی فرد است، اما واحد مطالعه و سطح تحلیل وی در تحقیقاتش نوعاً کلان است. واحد مطالعه او اغلب رژیم‌های سیاسی و حکومت‌های ملی است. پوتنام، سرمایه اجتماعی را اساس هویت، شناسایی و اعتبار جامعه می‌داند که از طریق اعتمادسازی، مردم را به تعاملات و تعلقات اجتماعی برای رسیدن به اهداف مشخص ترغیب می‌کند. وی عناصر اساسی سرمایه اجتماعی را، تعهد و اعتماد متقابل، ارزش‌ها و هنجارهای مشترک، احساس تعلق، صداقت و تعاملات اجتماعی می‌داند. از نگاهی دیگر، سرمایه اجتماعی از نظر پوتنام را می‌توان سازه‌ای نظری متشکل از دو بافت اصلی دانست. یکی بافت شبکه‌ای سرمایه اجتماعی که وی از آن به عنوان پدیده ساختاری یاد کرده که ارتباط دهنده و تعهدآور است (اشاره به بعد ساختاری سرمایه اجتماعی) و دیگری بافت هنجاری به ویژه اعتماد است که وی از آن به عنوان یک پدیده فرهنگی نام می‌برد (اشاره به بُعد ارتباطی سرمایه اجتماعی).

پوتنام به وجود رابطه میان سرمایه اجتماعی و نظام سیاسی اعتقاد دارد. از نظر وی اعتماد اجتماعی حلقه واسط میان سرمایه اجتماعی و نظام سیاسی است. هر اندازه یک نظام سیاسی بتواند اعتماد اجتماعی بیشتری را به دست آورد، به ثبات بیشتر و مشکلات کمتری دست پیدا خواهد کرد.

نظرات فوکویاما

فوکویاما (۱۹۹۷)، سرمایه اجتماعی را ذخیره‌ی جامعه از ارزش‌های مشترک و مؤثر و نیز هنجارهای غیررسمی جاافتاده‌ای می‌داند که همکاری میان دو یا چند نفر را تشویق می‌کند. به نظر وی الزامات اساسی سرمایه اجتماعی عبارتند از: هنجارهای غیررسمی، صداقت و اعتماد. واحد تحلیل وی در مطالعاتش واحدهای میانی و کلان جامعه است. او از این مفهوم برای بیان نظم اخلاقی جامعه و رسیدن مجدد جامعه به نظم اجتماعی استفاده کرده است و هدفش از طرح سرمایه اجتماعی، رسیدن به توسعه اقتصادی است. فوکویاما، نسبت به دیگران از منابع سرمایه اجتماعی دسته‌بندی منظم‌تری ارائه می‌دهد. وی منابع سرمایه اجتماعی را در چهار گروه قرار می‌دهد:

۲- منابع خودجوش.

۳- منابع برون‌زا مانند؛ دین، ایدئولوژی، فرهنگ و تجربه تاریخی مشترک.

۴- منابع طبیعی که از طریق نظام خویشاوندی و یا قومیت و نژاد ساخته می‌شود.

علاقه‌ی فوکویاما در ورود به بحث سرمایه اجتماعی را نمی‌توان جدای از علایق وی در استفاده از این مفهوم برای نیل جوامع به توسعه اقتصادی دانست. او موفقیت اقتصادی هر کشوری را مرهون دو عنصر اساسی می‌داند. یکی اعتماد که محور اساسی نظراتش را درباره سرمایه اجتماعی تشکیل می‌دهد و دیگری ساختار نهادهای اقتصادی. وی برخلاف دیگران، اعتماد، شبکه‌های اجتماعی، جامعه مدنی و سایر موارد دیگری که با سرمایه اجتماعی همراهند را تماماً از آثار و نتایج سرمایه اجتماعی می‌داند و نه اجزای تشکیل دهنده آن. فوکویاما، سرمایه اجتماعی را متعلق به گروه‌ها و سازمان‌های غیردولتی و نیز هنجارهای غیررسمی جامعه مانند خانواده، قومیت‌ها و نژادها می‌داند. به اعتقاد وی افراد، به تنهایی در تولید سرمایه اجتماعی نقش ناچیزی دارند. نظرات این سه متفکر در جدول شماره یک آمده است. این جدول توسط محقق براساس ادبیات و مبانی پژوهش تهیه و تنظیم شده است.

جدول ۱: سرمایه اجتماعی در یک نگاه از منظر کلمن، پوتنام و فوکویاما

واحد تحلیل	هدف	موارد کاربرد	عناصر اساسی	تعریف سرمایه اجتماعی	متغیرها
					پژوهشگران عمده
فرد، گروه‌ها، جامعه	رسیدن به سرمایه انسانی و توسعه سیاسی	برای اولین بار در آمریکای شمالی این واژه را وارد عرصه سیاسی کرد. تاکید بر کارکردهای سرمایه اجتماعی	اعتماد، اختیار، تمهیدات، انتظارات، ارزش‌ها و هنجارها	منبعی اجتماعی - ساختاری است که دارایی و سرمایه افراد و گروه‌ها محسوب می‌شود. وی تعریفی کارکردی و نه ماهوی از سرمایه اجتماعی ارائه می‌کند. تعریف وی نسبت به دیگران عمومی‌تر است.	جیمز کلمن (۱۹۸۸) J. Coleman
خرید، میانی، کلان	رسیدن به توسعه سیاسی و اقتصادی	تاکید بر کارکردهای سیاسی و اقتصادی به ویژه برای بهبود آموزش، پرورش، سلامت و بهداشت و کاهش جرم و جنایت	اعتماد و تمهیدات، ارزش‌ها و هنجارها، احساس تعلق و پیوندها، صداقت	مجموع منابعی است که از طریق روابط بین افراد و شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای متقابل و اعتماد اجتماعی تولید می‌شود. وی سرمایه اجتماعی را واسطه بین هنجارها و اجرای قوانین جامعه مدنی می‌داند.	رابرت پوتنام (۱۹۹۰) R. Putnam
ناحیه، اجتماع	رسیدن به توسعه اقتصادی	برای بیان فروپاشی نظم اخلاقی جامعه و رسیدن مجدد جامعه به نظم اجتماعی	هنجارهای غیررسمی که سبب همکاری می‌شود، صداقت، اعتماد	ذخیره جامعه از ارزش‌های مشترک و مؤثر و هنجارهای غیررسمی و جا افتاده‌ای که همکاری میان دو یا چند نفر را تشویق می‌کند	فوانیس فوکویاما (۱۹۹۷) F. Fukuyama
میانی، کلان					

اگر چه کوشش‌های محققان توانسته است تا حدود زیادی از کاستی‌ها و ابهامات نظری این مفهوم بکاهد، اما با این وجود تا رسیدن به یک توافق و اجماع نسبتاً همگانی و تبدیل مفهوم سرمایه اجتماعی به نظریه سرمایه اجتماعی راه درازی در پیش است.

هویت اجتماعی در دیدگاه کنش متقابل نمادی و عقاید روزنبرگ

در دیدگاه کنش متقابل نمادی تأکید بر کنش متقابل اجتماعی است. فرایندی که طی آن دو یا چند انسان همدیگر را از راه‌های کلامی، جسمی و یا عاطفی تحت تأثیر قرار می‌دهند. در فرایند کنش متقابل اجتماعی، افراد در ارزش‌های یکدیگر سهیم می‌شوند و با تشریک مساعی یکدیگر، الگوهای اجتماعی را به وجود می‌آورند. هویت اجتماعی به عنوان یک کل به هم پیوسته دارای حقیقت (ذات) و واقعیت است که برجستگی هر یک از اشکال هویتی را در آن میتوان مشاهده کرد. اگر چه از هویت اجتماعی تعاریف و تعابیر گوناگونی شده است، اما تعریف مورد نظر این پژوهش براساس عقاید روزنبرگ شکل گرفته است. کارهای روزنبرگ (۱۹۷۹)، درباره مفهوم «خود» و «برداشت از خود» یا «خودانگاره»^۱ از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نظرات وی براساس عقاید «مید و کولی» شکل گرفته است. عقاید «روزنبرگ» نشان می‌دهد که مفهوم «برداشت از خود» یا «خودانگاره» بیش از آن که ناظر به ویژگی‌های هویت فردی شخص باشد، بیانگر ویژگی‌های هویت اجتماعی شخص است. اگر پژوهشگران نظرات دیدگاه کنش متقابل نمادی و به ویژه «روزنبرگ» درباره‌ی جنبه‌های اجتماعی مفهوم «برداشت از خود» را با دقت دنبال نکنند، ممکن است در درک استدلال «کوهن» و «مک پارتلند» که چگونه می‌توان با اجرای آزمون بیست جمله‌ای «من کیستم؟» هویت اجتماعی افراد را تعیین کرد، دچار اشتباه شوند. روزنبرگ، میان «خود» و «برداشت از خود» تمایز قایل است. وی «خود» را مفهومی عام‌تر از «برداشت از خود» می‌داند و برای آن دو صفت شناسا و شناخته را برمی‌شمارد، در حالی که «برداشت از خود» را فقط ناظر به جنبه‌ی شناخته‌ی خود می‌داند. روزنبرگ «برداشت از خود» را چنین تعریف می‌کند؛ «جامعیت اندیشه‌ها و احساساتی که فرد در ارجاع به خودش به عنوان یک شناخته عینی دارد.» (روزنبرگ، ۱۹۷۹: به نقل از ریتزر، برگردان ثلاثی: ۲۸۹). بنابراین «برداشت از خود» با آن که بخش کوچکت‌ر شخصیت کلی فرد است، اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد. در «برداشت از خود» فرد، مجموعه‌ی اطلاعات و دیدگاه‌های منحصر به فردی را که درباره‌ی خودش دارد به دیگران و به جامعه منتقل و منعکس می‌کند. به اعتقاد روزنبرگ بخش کوچکی از این اطلاعات را برداشت‌های فردی که مربوط به هویت‌های فردی شخص است تشکیل می‌دهد، در حالی که قسمت اعظم عناصر این مجموعه اطلاعات را رویکردها و برداشت‌های اجتماعی تشکیل می‌دهد. وی برای «برداشت از خود» چهار ویژگی قایل است که

هرکدام با یکدیگر متفاوتند. باید به هنگام مطالعه و تحقیق درباره‌ی خودانگاره به این ویژگی‌ها و تمایزات توجه کرد، چرا که در غیر این صورت ممکن است، مفهوم «برداشت از خود» را دقیقاً معادل مفهوم «هویت اجتماعی» بدانیم و یا برعکس تصور کنیم. که «برداشت از خود» تماماً ناشی از تمایلات فردی و شخصی است و ربطی به «هویت اجتماعی» ندارد، در حالی که بیشترین بخش «برداشت از خود» را اطلاعات مربوط به هویت اجتماعی تشکیل می‌دهد. چهار ویژگی که روزنبرگ برای مفهوم «برداشت از خود» یا «خودانگاره» قابل شده است، عبارتند از:

- ۱- ویژگی محتوایی
- ۲- ویژگی ساختاری
- ۳- ویژگی ابعادی
- ۴- ویژگی مرزی

۱- منظور روزنبرگ از ویژگی محتوایی «برداشت از خود» این است که میان «هویت اجتماعی» و «تمایلات فردی» تفاوت وجود دارد. برخی از جملاتی که افراد یا پاسخگویان در برابر این سؤال که من کیستم؟ می‌دهند، دقیقاً ناظر به تمایلات فردی و شخصی آنان است به گونه‌ای که نمیتوان هیچ هدف اجتماعی را در آن پیدا کرد. در حالی که برخی از پاسخ‌های آنان، حاوی محتوا و مضامینی است که براساس میانگین قضاوت چند داور به خوبی میتوان تمایلات اجتماعی را در آن مشاهده کرد (نتایج اجرای این آزمون در پژوهش حاضر به خوبی مؤید این مطلب است).

۲- منظور روزنبرگ از ویژگی ساختاری «برداشت از خود»، این است که میان تمایلات فردی با تمایلات اجتماعی فرد رابطه وجود دارد.

۳- منظور روزنبرگ از ویژگی ابعادی «برداشت از خود»، اشاره به رویکردها و احساساتی است که فرد درباره‌ی خود خویش دارد.

۴- منظور روزنبرگ از ویژگی مرزی «برداشت از خود»، اشاره به قلمروهای بسط این مفهوم است که مرزهای شناخته‌های وی را از مرزهای ناشناخته‌اش جدا می‌سازد. شخص در برابر این شناخته‌ها از خود واکنش نشان می‌دهد و آن‌ها را سبب سربلندی یا شرمساری خود می‌داند. به عنوان مثال از این که تیم محبوب کشورش پیروز و یا شکست می‌خورد، احساس سربلندی یا شرمساری می‌کند (ریترز، ۱۹۸۸، برگردان ثلاثی، ۱۳۷۷: ۲۹۰).

بنابراین به هنگام تعریف هویت باید موضوع، ماهیت و فرآیندهای پیچیده شکل‌گیری آن را از اشکال بروز آن تفکیک نمود. موضوع آن ممکن است فرد، گروه، جامعه، سازمان و... باشد. اما هویت پس از شکل‌گیری ممکن است در اشکال مختلف ظاهر شود و به صورت احساس علاقه به خود

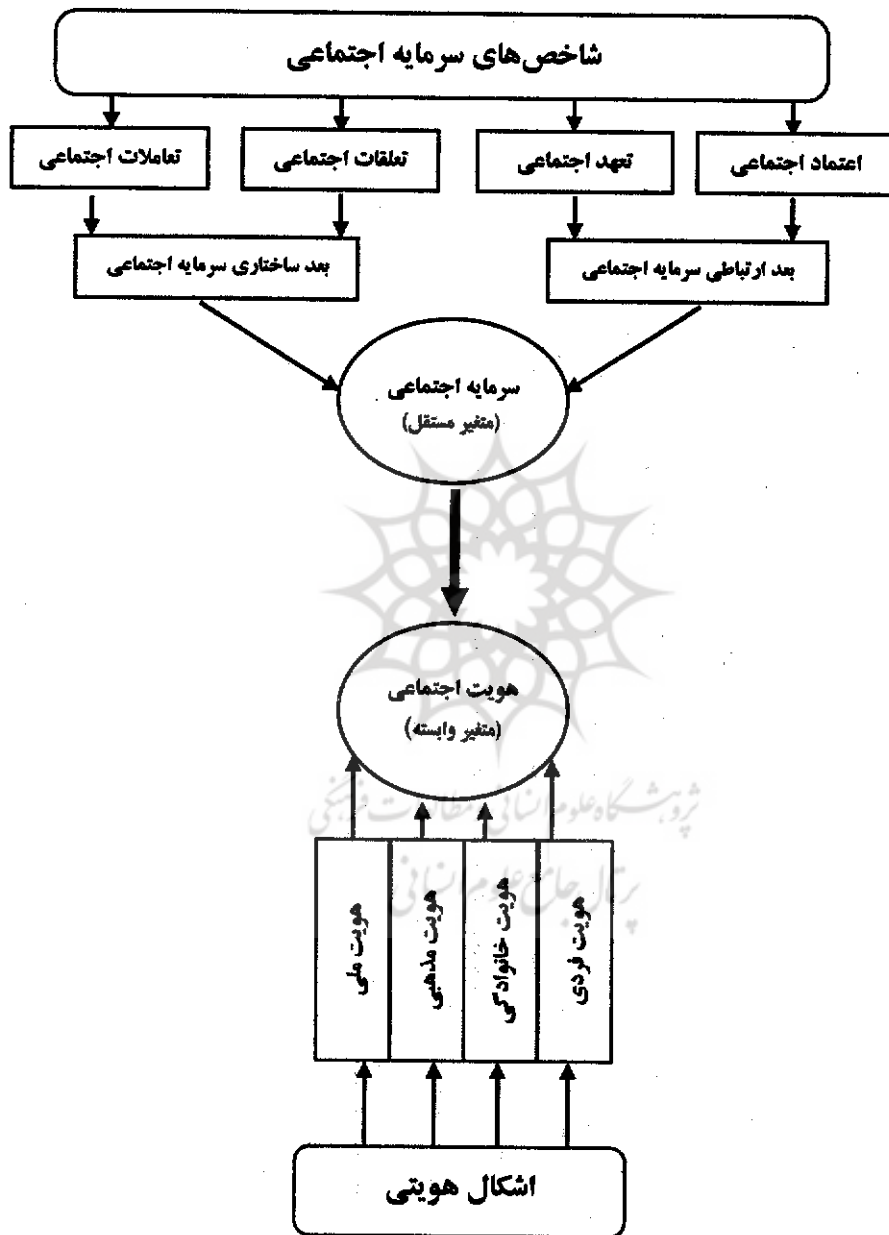
(هویت فردی)، احساس علاقه به خانواده (هویت خانوادگی)، احساس علاقه به ارزش‌های دینی (هویت دینی) و احساس تعلق و علاقه به ارزش‌های ملی مانند آب، خاک، زبان و... (هویت ملی) باشد. در این پژوهش تأکید بر اشکال بروز هویت اجتماعی است. نظریه پردازان نحوه‌ی شکل‌گیری، تغییر و بروز هویت را از سه دیدگاه متفاوت مورد بحث قرار داده‌اند. دیدگاه اول بر تغییرات ایجاد شده در خود-انگاره توجه دارد. بدین معنا که افراد در تعریف و برداشت از خود چه نوع ویژگی‌هایی را به خود نسبت می‌دهند. دیدگاه دوم بر عزت نفس فرد توجه دارد. منظور این است که فرد تا چه اندازه احساس مثبت یا منفی نسبت به خود دارد. دیدگاه سوم بر تغییرات ایجاد شده در حس هویت تأکید می‌کند. حس این که او چه کسی است. از کجا آمده و به کجا می‌رود (اشتین برگ، ۱۹۹۹ به نقل از شارع پور: ۱۶۷). تحقیق حاضر در دیدگاه اول و با تأکید بر دو ویژگی محتوایی و ساختاری برداشت از خود صورت گرفته است.

با این توضیحات مبسوطی که در باره‌ی هویت داده شد، منظور از هویت اجتماعی تنها اشاره به آن دسته از خود-انگاره‌های افراد است که ناشی از عضویت آنان در گروه‌های اجتماعی باشد و به نوعی بیانگر برداشت‌های اجتماعی آنان از خود باشد. این نوع هویت از هویت فردی کاملاً جداست.

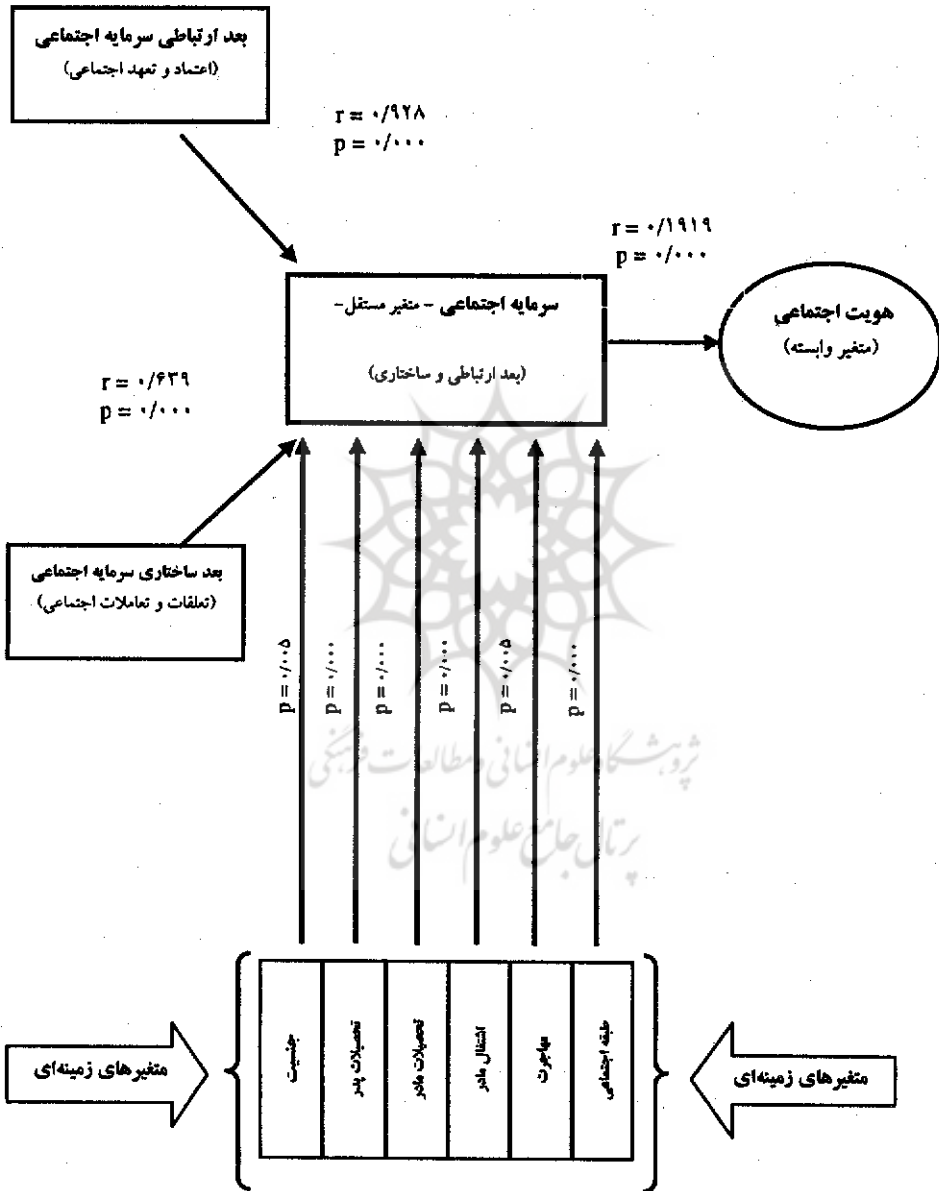
مدل‌های تحلیلی

با توجه به چارچوب نظری و بررسی‌های پیمایشی، دو مدل، یکی مدل تحلیلی مطالعات نظری (مدل شماره ۱) و دیگری مدل تحلیلی مطالعات پیمایشی (مدل شماره ۲) طراحی شد. در این مدل‌ها متغیرهایی که در سطح میانی و کلان بوده‌اند کنار گذاشته شده و تنها چهار متغیر اصلی که مورد وفاق اکثریت نظریه‌پردازان بود در سطح خرد - فرد - مورد توجه قرار گرفت.

مدل ۱: مدل تحلیلی مطالعات نظری، برگرفته از چهارچوب نظری تحقیق

مدل ۲: مدل تحلیلی مطالعات پیمایشی، برگرفته از بررسی‌های پیمایشی

نتایج آماری تحقیق

الف- نتایج آمار توصیفی مربوط به ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی گروه نمونه

- ۱- تقریباً نیمی از نمونه آماری را دانشجویان پسر و نیم دیگر را دانشجویان دختر تشکیل داده‌اند.
- ۲- سن اکثریت افراد نمونه آماری (۹۰/۴ درصد) در دامنه سنی ۱۹-۲۵ سال قرار دارد.
- ۳- حدود ۸۸/۵ درصد از دانشجویان مجرد و ۱۱ درصد متأهل هستند.
- ۴- تقریباً نیمی از دانشجویان مهاجر و نیم دیگر بومی هستند.
- ۵- به طور کلی والدین دانشجویان اکثراً باسواد هستند. میزان باسوادی در پدران ۴ درصد بیشتر از مادران است. سطح باسوادی پدران نیز بیشتر از مادران است (از نظر مدرک تحصیلی).
- ۶- تقریباً نزدیک به نیمی از دانشجویان (۴۶ درصد) پدرانشان از مزدبگیران بخش دولتی و نزدیک به یک سوم آنان (۲۸/۵ درصد) از کارکنان مستقل هستند (مشاغل آزاد).
- ۷- بیشتر دانشجویان (۷۳ درصد) مادرانشان غیر شاغل (خانه‌دار) هستند.
- ۸- پدران اکثر دانشجویان (۸۳ درصد) مالک منزل شخصی هستند.
- ۹- از نظر نوع منطقه سکونت شهری، بیشتر دانشجویان (۶۵ درصد) در مناطق متوسط شهری زندگی می‌کنند.

ب- نتایج آمار توصیفی مربوط به شاخص‌های سرمایه اجتماعی در گروه نمونه

- ۱- میزان برخورداری ۱۴ درصد از دانشجویان در حد زیاد و بسیار زیاد و ۴۱ درصد در حد کم و بسیار کم می‌باشد.
- ۲- بیشترین میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان (۷۸/۵ درصد) متعلق به گروه‌های نخستین مانند: خانواده، خویشاوندان و دوستان و کمترین آن به احزاب و فعالان سیاسی تعلق دارد. بین این دو طیف بیشترین میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان به ترتیب به شبکه‌های محلی (۲۱ درصد)، پلیس و نیروی انتظامی (۲۰ درصد)، بسیج (۱۵ درصد)، مطبوعات (۱۳ درصد)، صداوسیما (۱۲ درصد)، شبکه‌های اجتماعی (۱۱ درصد)، قومیت‌ها و مذاهب (۱۰ درصد)، نهادهای حکومتی مانند قوه‌ی مجریه، مقننه و قضاییه (۹/۵ درصد) تعلق دارد. نتایج مربوط به این داده‌های آماری در جدول‌های شماره دو و سه آمده است.

نمره مربوط به مقیاس سرمایه اجتماعی برای ۶۱۶ نفر گروه نمونه آماری محاسبه شد. مجموع نمرات افراد در پنج طیف (از بسیار کم تا بسیار زیاد) تقسیم گردید که نتایج آن در جدول زیر آرایه شده است.

جدول ۲: میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی

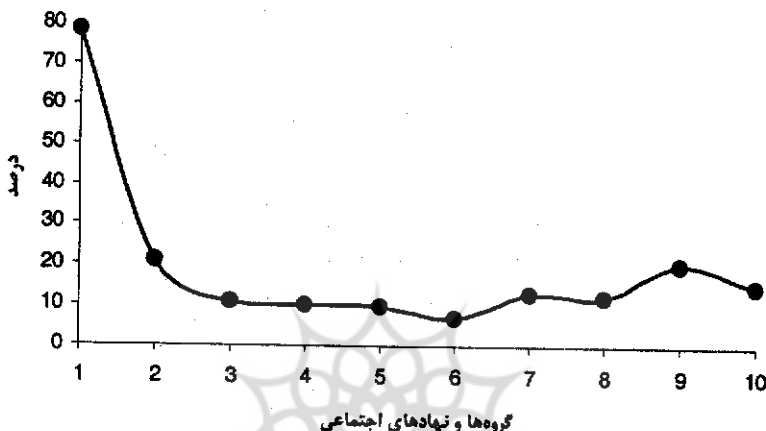
میزان سرمایه اجتماعی	فراوانی مطلق	فراوانی نسبی	فراوانی تجمعی
بسیار کم	۴۴	۷	۷
کم	۲۱۱	۳۴	۴۱
متوسط	۲۷۶	۴۵	۸۶
زیاد	۷۸	۱۳	۹۹
بسیار زیاد	۷	۱	۱۰۰
مجموع	۶۱۶	۱۰۰	---

جدول ۳: توزیع میزان شاخص‌های عمده سرمایه اجتماعی در هریک از گروه‌ها و نهادهای اجتماعی - بر حسب درصد

مجموع شاخص‌ها		تعلقات اجتماعی		اعتماد اجتماعی		تعهد اجتماعی		شاخص‌های سرمایه اجتماعی
								گروه‌ها و نهادهای اجتماعی
کم و بسیار کم	زیاد و بسیار زیاد	کم و بسیار کم	زیاد و بسیار زیاد	کم و بسیار کم	زیاد و بسیار زیاد	کم و بسیار کم	زیاد و بسیار زیاد	
۵	۷۸/۵	۴	۸۰	۵	۷۸/۵	۵	۷۷	۱- گروه‌های نخستین (خانواده، خویشاوندان، دوستان)
۴۱	۲۱	۳۹	۲۲	۳۵	۲۴	۵۰	۱۷	۲- شبکه‌های محلی (اهالی محله و گروه‌های محلی)
۵۳	۱۱	۵۷	۷	۴۲	۱۳/۵	۵۵	۱۲/۵	۳- شبکه‌های اجتماعی (گروه‌های اجتماعی، استانی و ملی)
۵۳	۱۰	*	*	۵۰	۸	۵۵/۵	۱۱/۵	۴- قومیت‌ها و مذاهب کشوری
۶۲	۹/۵	*	*	۵۵	۸/۵	۶۹	۱۰/۶	۵- نهادهای حکومت (دولت) (قوه مقننه، مجریه و قضاییه)
۷۰	۷	*	*	۶۶	۵	۷۴	۹	۶- احزاب و فعالان سیاسی (استانی و ملی)
۶۰	۱۳	*	*	۵۶/۵	۹	۶۴	۱۷/۵	۷- مطبوعات (استانی و ملی)
۶۳	۱۲	*	*	۶۲	۷/۵	۶۴/۵	۱۶	۸- صدا و سیما (استانی و ملی)
۵۲	۲۰	*	*	۵۶	۱۷/۵	۵۴	۲۳	۹- پلیس و نیروی انتظامی
۶۱	۱۵	*	*	۵۹/۵	۱۳/۵	۶۳	۱۶	۱۰- بسیج

نمودار زیر براساس جدول شماره سه رسم شده است.

نمودار ۱: توزیع میزان میانگین سه شاخص عمده سرمایه اجتماعی در گروه‌ها و نهادهای اجتماعی - بر حسب درصد

ج - نتایج آمار استنباطی مربوط به آزمون فرضیه‌ها در گروه نمونه فرضیه اصلی پژوهش (فرضیه اول)

به منظور بررسی فرضیه محوری و اصلی پژوهش مبنی بر وجود همبستگی قوی، مستقیم و معنادار میان میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان و نحوه تعریف و برداشت آنان از هویت اجتماعی خویش از ضریب همبستگی اسپرمن (RS) استفاده شد. نتایج این آزمون فرضیه اصلی تحقیق را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد دانشجویانی که از سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردارند در برداشت‌های اجتماعی از خود و بروز اشکال مختلف هویت اجتماعی خویش مانند هویت خانوادگی، مذهبی و ملی موفق‌ترند (با احتمال $p = 0/000$ و $r = 0/1919$).

فرضیه دوم

بین بعد ارتباطی سرمایه اجتماعی دانشجویان با نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از هویت اجتماعی خود همبستگی مستقیم و معنادار مشاهده شد (با احتمال $p = 0/000$ و $r = 0/207$).

فرضیه سوم

بین بعد ساختاری سرمایه اجتماعی دانشجویان با نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از هویت اجتماعی خود تفاوت معناداری مشاهده نشده است ($p = ۰/۱۳۳$ و $r = ۰/۰۶۶$). این یافته، فرضیه سوم تحقیق را تأیید نمی‌کند. بنابراین عضویت دانشجویان در گروه‌های اجتماعی و نیز احساس تعلق آنان به گروه‌های اجتماعی در نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از هویت اجتماعی خود نقش مؤثری نداشته است.

جدول شماره چهار و پنج نتایج مربوط به این فرضیه‌ها را نشان می‌دهد.

جدول ۴: ضرایب همبستگی سرمایه اجتماعی و ابعاد آن با هویت اجتماعی

هویت اجتماعی	سرمایه اجتماعی و ابعاد آن
$r = ۰/۲۰۷$ $p = ۰/۰۰۰$	بعد ارتباطی (اعتدال و تمهد اجتماعی)
$r = ۰/۰۶۲$ $p = ۰/۱۳۳$	بعد ساختاری (تعلقات و تعاملات اجتماعی)
$r = ۰/۱۹۱۹$ $p = ۰/۰۰۰$	سرمایه اجتماعی (بعد ارتباطی و ساختاری)

جدول ۵: ماتریس همبستگی بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن

ارتباطی	ساختاری	سرمایه اجتماعی	سرمایه اجتماعی و ابعاد آن
		۱	سرمایه اجتماعی
	۰/۶۳۹۳	۱	بعد ساختاری
۰/۳۰۹۰	۰/۹۲۸۹	۱	بعد ارتباطی

فرضیه چهارم

دانشجویان پسر نسبت به دانشجویان دختر از سرمایه اجتماعی بیشتری برخوردارند. جدول شماره شش نتایج مربوط به این فرضیه را نشان می‌دهد.

به منظور بررسی تفاوت میانگین نمره سرمایه اجتماعی بین دو گروه پسران و دختران با توجه به سطح سنجش متغیر (اسمی) از آزمون T استفاده شد. نتایج این آزمون نشان می‌دهد، میانگین نمره سرمایه اجتماعی پسران بالاتر از دختران است ($۱۴/۲$ در برابر $۱۳/۶۸$ با انحراف استاندارد تقریباً یکسان و ناچیز). این تفاوت از لحاظ آماری در سطح اطمینان $۷۹۹/۵\%$ معنی‌دار است.

این یافته، فرضیه چهارم تحقیق را تأیید می‌کند. همین نتیجه درباره‌ی دو بعد ارتباطی و

ساختاری سرمایه اجتماعی نیز صادق است.

جدول ۶: میانگین نمرات سرمایه اجتماعی دانشجویان و ابعاد آن بر حسب نوع جنسیت

آزمون T (سطح معنی داری)	دختران		پسران		نوع جنسیت سرمایه اجتماعی و ابعاد آن
	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	
۰/۰۵۱	۱/۹۴	۱۰	۱/۹۴	۱۰/۲۹	بعد ارتباطی (اعتماد و تمهد اجتماعی)
۰/۰۰۱	۰/۹۱	۲/۶۸	۰/۹۲	۲/۹۲	بعد ساختاری (تعلقات و تعاملات اجتماعی)
۰/۰۰۵	۲/۴۸	۱۲/۶۸	۲/۴۳	۱۴/۲۲	سرمایه اجتماعی (بعد ارتباطی و ساختاری)

فرضیه پنجم

سرمایه اجتماعی در دانشجویانی که پدرانشان از تحصیلات بالاتری برخوردارند، بیشتر از دانشجویانی است که پدرانشان از تحصیلات کمتری برخوردارند. جدول شماره هفت نتایج مربوط به این فرضیه را نشان می‌دهد.

به منظور بررسی این فرضیه با توجه به سطح سنجش متغیر تحصیلات (فاصله‌ای) از ضریب همبستگی اسپرمن استفاده گردید. اطلاعات جدول زیر نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی دانشجویان در سطح ۹۹/۹٪ اطمینان با سطح تحصیلات پدر همبستگی مثبت و معناداری دارد. این یافته، فرضیه پنجم تحقیق را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد با افزایش سطح تحصیلات پدر، میزان برخورداری فرزندان دانشجوی آنان از سرمایه اجتماعی نیز افزایش می‌یابد.

جدول ۷: ضریب همبستگی تحصیلات پدر با سرمایه اجتماعی دانشجویان و ابعاد آن

سطح معنی داری	مقادیر ضریب همبستگی	سرمایه اجتماعی و ابعاد آن
۰/۰۰۲	۰/۱۳۴	بعد ارتباطی (اعتماد و تمهد اجتماعی)
۰/۰۱۹	۰/۰۹۴	بعد ساختاری (تعلقات و تعاملات اجتماعی)
۰/۰۰۱	۰/۱۴۱۸	سرمایه اجتماعی (بعد ارتباطی و ساختاری)

فرضیه ششم

سرمایه اجتماعی در دانشجویانی که مادرانشان از تحصیلات بالاتری برخوردارند، بیشتر از دانشجویانی است که مادرانشان از تحصیلات کمتری برخوردارند. جدول شماره هشت نتایج مربوط به این فرضیه را نشان می‌دهد.

به منظور بررسی این فرضیه با توجه به سطح سنجش متغیر تحصیلات (فاصله‌ای) از ضریب همبستگی اسپرمن استفاده گردید. اطلاعات جدول زیر نشان می‌دهد که میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان در سطح ۱۰۰٪ اطمینان همبستگی مثبت و معناداری با سطح تحصیلات مادران آنان دارد. این یافته، فرضیه ششم تحقیق را تأیید می‌کند و نشان می‌دهد با افزایش سطح تحصیلات مادر، میزان برخورداری فرزندان دانشجوی آنان از سرمایه اجتماعی نیز افزایش می‌یابد.

جدول ۸: ضریب همبستگی تحصیلات مادر با سرمایه اجتماعی دانشجویان و ابعاد آن

سطح معنی‌داری	مقادیر ضریب همبستگی	سرمایه اجتماعی و ابعاد آن
۰/۰۰۰	۰/۱۵۲۰	بعد ارتباطی (اعتماد و تعهد اجتماعی)
۰/۰۰۴	۰/۱۲۲۳	بعد ساختاری (تعلقات و تعاملات اجتماعی)
۰/۰۰۰	۰/۱۶۶۱	سرمایه اجتماعی (بعد ارتباطی و ساختاری)

فرضیه هفتم

سرمایه اجتماعی در دانشجویانی که مادرانشان شاغل‌اند بیشتر از دانشجویانی است که مادرانشان خانه‌دار هستند. جدول شماره نه نتایج مربوط به این فرضیه را نشان می‌دهد. به منظور بررسی این فرضیه با توجه به سطح سنجش متغیر (اسمی)، از آزمون T استفاده شد. نتایج این آزمون نشان می‌دهد میانگین نمره سرمایه اجتماعی در دانشجویانی که مادرانشان شاغل‌اند بیشتر از دانشجویانی است که مادرانشان خانه‌دار هستند. این تفاوت از لحاظ آماری با ۱۰۰ درصد اطمینان، معنی‌دار است. این یافته، فرضیه هفتم را تأیید می‌کند.

جدول ۹: میانگین نمرات سرمایه اجتماعی دانشجویان برحسب وضعیت اشتغال مادر

آزمون T (سطح معنی‌داری)	مادران غیر شاغل		مادران شاغل		سرمایه اجتماعی و ابعاد آن
	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	
۰/۰۰۲	۱/۹۵	۱۰	۱/۸۷	۱۰/۵۳	بعد ارتباطی (اعتماد و تعهد اجتماعی)
۰/۰۰۲	۰/۹۵	۳/۷۴	۰/۸۴	۳/۹۷	بعد ساختاری (تعلقات و تعاملات اجتماعی)
۰/۰۰۰	۲/۴۷	۱۳/۷۵	۲/۳۸	۱۴/۵۰	سرمایه اجتماعی (بعد ارتباطی و ساختاری)

فرضیه هشتم

سرمایه اجتماعی دانشجویان بومی بیشتر از دانشجویان غیربومی و مهاجر است جدول شماره ده نتایج مربوط به این فرضیه را نشان می‌دهد. به منظور بررسی فرضیه هشتم تحقیق با توجه به سطح سنجش متغیر (اسمی)، از آزمون T استفاده شده است. نتایج این آزمون نشان می‌دهد میانگین نمره سرمایه اجتماعی دانشجویان بومی بیشتر از دانشجویان غیربومی و مهاجر است. این تفاوت از لحاظ آماری در سطح ۹۹/۵٪ اطمینان معنی دار است. این یافته، فرضیه فوق را تأیید می‌کند.

جدول ۱۰: میانگین نمرات سرمایه اجتماعی دانشجویان بر حسب وضعیت مهاجرت

آزمون T (سطح معنی‌داری)	غیربومی		بومی		سرمایه اجتماعی و ابعاد آن
	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	
۰/۰۰۰	۱/۹۸	۹/۸۶	۱/۸۶	۱۰/۴۳	بعد ارتباطی (اعتماد و تمهد اجتماعی)
۰/۵۱۶	۰/۹۲	۳/۸۲	۰/۹۳	۳/۸۸	بعد ساختاری (تعاملات و تعلقات اجتماعی)
۰/۰۰۵	۲/۵۳	۱۳/۶۸	۲/۳۸	۱۴/۲۲	سرمایه اجتماعی (بعد ارتباطی و ساختاری)

فرضیه نهم

بیشترین میزان سرمایه اجتماعی متعلق به دانشجویان طبقه بالا و کمترین آن مربوط به دانشجویان طبقه پایین است. جدول شماره یازده نتایج مربوط به این فرضیه را نشان می‌دهد. با استفاده از شش متغیر تحصیلات پدر، تحصیلات مادر، شغل پدر، مالکیت منزل مسکونی پدر، درآمد ماهانه خانوار و نوع منطقه مسکونی، متغیر جدیدی به نام طبقه اجتماعی ساخته شد. سپس با توجه به پاسخ پاسخگویان به متغیرهای یاد شده، طبقه اجتماعی در سه گروه بالا، متوسط و پایین تعریف عملیاتی شد. برای مقایسه میانگین نمره سرمایه اجتماعی دانشجویان در میان سه طبقه یاد شده و به منظور بررسی فرضیه نهم با توجه به سطح سنجش متغیر از آزمون تحلیل آنالیز واریانس استفاده گردید. اطلاعات جدول زیر نشان می‌دهد، بیشترین میزان سرمایه اجتماعی متعلق به دانشجویان طبقه بالا و کمترین آن مربوط به دانشجویان طبقه پایین است (انحراف استاندارد در

هر سه طبقه تقریباً یکسان است). تفاوت میان این سه طبقه از لحاظ میزان برخورداری از سرمایه اجتماعی از نظر آماری معنی دار است ($F\text{ Prob} = 0/000$).

جدول ۱۱: میانگین نمرات سرمایه اجتماعی دانشجویان بر حسب طبقه اجتماعی آنان

سطح معنی دار F Prob	بالا		متوسط		پایین		سرمایه اجتماعی و ابعاد آن
	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	
۰/۰۰۰	۱/۹	۱۰/۶	۱/۹	۱۰/۳	۱/۸	۹/۷	بعد ارتباطی (اعتدال و تمهد اجتماعی)
۰/۱۸۷۲	۰/۹۳	۳/۹	۰/۹	۳/۸	۰/۹۴	۳/۷	بعد ساختاری (تمايلات و تعلقات اجتماعی)
۰/۰۰۰	۲/۵	۱۴/۵	۲/۴	۱۴/۱	۲/۳	۱۳/۴	سرمایه اجتماعی (بعد ارتباطی و ساختاری)

د- تجزیه و تحلیل داده‌ها و نتیجه‌گیری

۱- در کل میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی چندان رضایت‌بخش نیست. کاهش میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان، اگر چه هنوز به نقطه بحرانی نرسیده است، اما با توجه به نقش دانشجویان به عنوان منابع انسانی جامعه این مشکل زنگ خطر را به صدا در می‌آورد.

۲- بیشترین میزان سرمایه اجتماعی دانشجویان متعلق به گروه‌های نخستین مانند خانواده، خویشاوندان و دوستان است. این یافته نشان می‌دهد که با وجود تأثیرپذیری ساختار خانواده، نظام خویشاوندی و گروه‌های دوستی از زندگی صنعتی و شهرنشینی و کاهش انسجام در این گروه‌ها، هنوز منابع اصلی سرمایه اجتماعی را باید در گروه‌های نخستین جست و جو کرد. یافته‌های مبنایی پیشی و نظری تحقیق بر نقش گروه‌های نخستین و به ویژه خانواده‌ها در تولید سرمایه اجتماعی تأکید دارد و منابع اصلی سرمایه اجتماعی را در ذات روابط اجتماعی موجود در این گروه‌ها می‌داند (کلمن، لوری، پوتنام، فوکویاما).

۳- پس از گروه‌های نخستین، بیشترین میزان سرمایه اجتماعی توزیع شده از سوی دانشجویان، متعلق به شبکه‌های محلی و شبکه‌های اجتماعی است. میانگین فاصله‌ی بین میزان این سرمایه در شبکه‌های محلی (همسایگان، اهالی محله و گروه‌های محلی) و شبکه‌های اجتماعی (گروه‌های اجتماعی استانی و ملی) با گروه‌های نخستین زیاد (حدود ۶۲٪) و با نهادهای دولتی و مدنی کم است. شبکه‌های محلی و اجتماعی نقش واسطه بین گروه‌های نخستین و نهادهای مدنی را بازی می‌کنند. این

شبکه‌ها به عنوان شبکه‌های تسهیل‌کننده و ارتباطی میان نهادهای نخستین جامعه با نهادهای دولتی و مدنی، نقش مؤثر و سازنده‌ای را در تولید سرمایه اجتماعی کل جامعه ایفا می‌کنند. هرگونه اختلال در این گونه شبکه‌های ارتباطی، رابطه‌ی میان نهادهای نخستین جامعه را با نهادهای دولتی و مدنی با مشکل مواجه می‌سازد. جین جاکوب (۱۹۶۱)، معتقد است شبکه‌های اجتماعی همکاری مردم با دولت را تسهیل می‌کند. کلمن (۱۹۸۸)، نقش شبکه‌های محلی و اجتماعی را مکمل نقش گروه‌های نخستین در تولید سرمایه اجتماعی می‌داند. متأسفانه داده‌های این جدول اختلال وضعیت در این شبکه‌ها را نشان می‌دهد. به دلیل فعال نبودن شبکه‌های محلی و اجتماعی در تولید سرمایه اجتماعی و قرار نگرفتن آنها در نقش واقعی خود (نقش ارتباطی و انتقالی بین گروه‌های نخستین و دولت)، فاصله‌ی بین میزان برخورداری گروه‌های نخستین از سرمایه اجتماعی از نهادهای دولتی و مدنی بسیار زیاد است.

۴- پس از شبکه‌های محلی و اجتماعی، نهادهای دولتی و مدنی (رسمی و غیررسمی) مانند قوه‌های مجریه، مقننه و قضاییه، گروه‌ها و احزاب اجتماعی و سیاسی، وسایل ارتباط جمعی قرار دارند. سرمایه اجتماعی مربوط به این نهادها در مقایسه با گروه‌های نخستین و شبکه‌های محلی و اجتماعی بسیار کم می‌باشد. سرمایه اجتماعی، نوعی تولید اجتماعی است که از سوی دولت (مجموعه‌ی نهادهای دولتی مجلس، قوه مجریه، قوه قضاییه) قابل مدیریت است. نوع مدیریت دولت بر مجموع منابع سرمایه اجتماعی می‌تواند منجر به تولید، حفظ و افزایش سرمایه اجتماعی و یا فرسایش و نابودی آن شود. نقش برجسته و ممتاز دولت در تولید و استخراج سرمایه اجتماعی از منابع ذاتی و نهفته موجود در گروه‌های نخستین، شبکه‌های محلی و اجتماعی از سوی بسیاری از پژوهشگران مورد تأکید قرار گرفته است. هیدی چانگ^۱ (۱۹۹۷)، برای سیاست‌های عمومی دولت در تولید سرمایه اجتماعی نقش مؤثری قابل است. منظور وی از سیاست‌های عمومی یکی تشخیص درست آن دسته از ارزش‌های اجتماعی است که می‌تواند بیشترین پیوند را در میان افراد جامعه ایجاد کند و دیگری استفاده از مدیرانی است که در شناخت درست شبکه‌های اجتماعی اشتباه نمی‌کنند (به ویژه مدیران نهادهای اجتماعی کننده)، مدیرانی که از پیش‌زمینه‌های گروه‌ها و سلايق مختلف جامعه به خوبی آگاهند و در به کارگیری خرده فرهنگ‌های متفاوت در جهت

فرهنگ عمومی و ملی مهارت دارند. کی‌لای^۱ (۱۹۹۷)، معتقد است دولت از طریق افزایش ملزومات جامعه مدنی، تشویق اخلاق شهروندی، بستر سازی برای ایجاد فضای اعتماد اجتماعی و کمک به نهادهای اجتماعی کننده می‌تواند مسیر تولید سرمایه اجتماعی را آسان و بی‌مانع سازد. کروو^۲ (۲۰۰۰)، نقش دولت را تولید و افزایش سرمایه اجتماعی در استفاده از مدیرانی می‌داند که از توانایی اعتمادسازی بالایی برخوردار باشند. وی اعتمادسازی را برای مدیران جامعه، نوعی فرصت‌سازی و افزایش ظرفیت‌های اجتماعی برای افزایش سرمایه اجتماعی و اعتمادسوزی را نوعی فرصت‌سوزی و کاهش ظرفیت‌های اجتماعی برای فرسایش سرمایه اجتماعی می‌داند. وی معتقد است عرضه و ارایه کنش‌هایی مانند همکاری، تعاون، مشارکت، وفاق و ... از سوی کنش‌گران اجتماعی (مردم)، بستگی به میزان تقاضاهایی دارد که از سوی مدیران اجتماعی جامعه از طریق فرصت‌سازی و افزایش ظرفیت‌های جامعه ایجاد می‌شود. استون (۱۹۹۵)، معتقد است، دولت از طریق افزایش انسجام فرهنگ عمومی و تقویت سیاست‌های حمایت از گروه‌های کم‌درآمد می‌تواند در تولید سرمایه اجتماعی نقش مؤثری داشته باشد.

۵- وجود همبستگی مثبت و معنادار میان میزان برخورداری دانشجویان از سرمایه اجتماعی با هویت اجتماعی آنان نشان می‌دهد اولاً، سرمایه اجتماعی دانشجویان در نحوه‌ی تعریف و برداشت آنان از هویت اجتماعی خود نقش مؤثری دارد و به نحوه‌ی بروز آن در اشکال مختلف اجتماعی مانند هویت خانوادگی، ملی و مذهبی کمک می‌کند. ثانیاً، سرمایه اجتماعی نقش مؤثر و تسهیل‌کننده‌ای در ایجاد و بروز هویت اجتماعی دارد. پوتنام (۱۹۹۸) و اکسلی و همکاران (۱۹۹۰)، رابطه میان سرمایه اجتماعی ر هویت اجتماعی را مورد تأیید قرار داده‌اند. پوتنام، سرمایه اجتماعی را اساس هویت، شناسایی و اعتبار جامعه می‌داند و اکسلی به تعامل دو سویه این دو مفهوم اشاره می‌کند و از نهادهای تعلیم و تربیت به ویژه مدارس به عنوان نهادهای تولید سرمایه اجتماعی و هویت اجتماعی یاد می‌کند.

۶- روابط بین دو بعد سرمایه اجتماعی با استفاده از روش تحلیل رگرسیون بررسی شد. با توجه به مقدار اصلاح شده R^2 می‌توان نتیجه گرفت که ۸۸٪ تغییرات در شکل‌گیری سرمایه اجتماعی دانشجویان می‌تواند توسط این دو بعد تبیین شود. مقدار ضریب تاثیر بعد ارتباطی ($\beta = ۰.۹۳$) و بعد

ساختاری (۳۷٪ = β) است. مقدار ضریب تأثیر بعد ارتباطی نشان می‌دهد، این بُعد (که میتوان آن را بخش نرم‌افزاری سرمایه اجتماعی دانست) نسبت به بعد ساختاری (که میتوان آن را بخش سخت‌افزاری سرمایه اجتماعی دانست) در تولید سرمایه اجتماعی نقش مؤثرتری دارد. بنابراین دو شاخص اعتماد اجتماعی و تعهد اجتماعی (شاخص‌های بعد ارتباطی) نسبت به تعاملات و تعلقات اجتماعی (شاخص‌های بعد ساختاری) در ایجاد هویت اجتماعی نقش مؤثرتری دارند. یافته‌های نظری پژوهش و به ویژه عقاید پوتنام مبنی بر این که صرف وجود تعداد گروه‌های اجتماعی و یا وجود تعاملات اجتماعی میان گروه‌ها و نهادهای اجتماعی منجر به تولید سرمایه اجتماعی نمی‌شود، مگر آن که اعتماد و تعهد اجتماعی در میان این گروه‌ها و نهادهای اجتماعی وجود داشته باشد، این یافته را تأیید می‌کند.

۷- با وجود تأثیر مثبت و معناداری که هر دو بعد ارتباطی و ساختاری سرمایه اجتماعی به صورت توأمان بر ایجاد هویت اجتماعی دانشجویان داشتند، اما نتایج تحقیق رابطه معناداری را بین بعد ساختاری (به تنهایی) با هویت اجتماعی تأیید نکرد.

۸- بعد ارتباطی سرمایه اجتماعی (دو شاخص اعتماد اجتماعی و تعهد اجتماعی دانشجویان) به طور مستقیم و مؤثر در ایجاد و بروز هویت اجتماعی نقش دارد. این نتیجه نشان می‌دهد گسترش اعتماد اجتماعی و تعهد اجتماعی در میان دانشجویان، به افزایش و تقویت هویت اجتماعی آنان منجر می‌شود.

۹- بعد ساختاری سرمایه اجتماعی (دو شاخص تعلقات اجتماعی و تعاملات اجتماعی) به صورت غیرمستقیم در ایجاد هویت اجتماعی دانشجویان نقش دارد. بعد ساختاری از طریق بعد ارتباطی در ایجاد هویت اجتماعی ایفای نقش می‌کند. در تحقیقات تزال و قوشل (۱۹۹۸)، نیز میان بُعد ساختاری و خلاقیت و نوآوری کارکنان شرکت‌های الکترونیکی چندملیتی همبستگی معناداری یافت نشد. براساس نتایج مطالعات نظری پژوهش حاضر، اعتماد اجتماعی (شاخص مهم بعد ارتباطی) از بعد ساختاری سرمایه اجتماعی مهم‌تر است، به گونه‌ای که معنادار شدن بعد ساختاری در گروهی وجود اعتماد اجتماعی است (زیرا اعتماد جنبه‌ی نرم‌افزاری سرمایه اجتماعی است). به عنوان نمونه پوتنام، صرف وجود تعداد گروه‌های اجتماعی و تعداد اعضای آنان (شاخص مهم بعد ساختاری) را نشانه‌ی وجود سرمایه اجتماعی نمی‌داند، بلکه تولید سرمایه اجتماعی توسط گروه‌های اجتماعی را منوط به وجود اعتماد درون گروهی و میان گروهی گروه‌های اجتماعی می‌داند.

- ۱۰- بیشترین سرمایه اجتماعی متعلق به طبقه‌ی بالای اجتماعی و کمترین میزان متعلق به طبقه پایین است. با توجه به این که طبقه بالا قشر محدودی از جامعه را تشکیل می‌دهد و طبقات متوسط و پایین، بیشترین حجم جمعیتی را به خود اختصاص داده‌اند، این یافته نیز نشان می‌دهد، اولاً، در کل میزان سرمایه اجتماعی جامعه کاهش یافته است، ثانیاً، توزیع آن کاملاً نابرابر می‌باشد.
- ۱۱- سرمایه‌گذاری برای تولید، حفظ و افزایش سرمایه اجتماعی دانشجویان، قطعاً به گسترش و تعمیق هویت اجتماعی آنان منجر می‌شود.

پیشنهادات

الف- پیشنهادات پژوهشی

برخورد علمی و محققانه با مشکلات و ریشه‌یابی منطقی و عالمانه مسایل اجتماعی ایران و به ویژه پرهیز از پرداختن به معلول‌ها و بزرگ کردن آن‌ها مستلزم انجام پژوهش‌هایی نظام‌دار و هدفمند درباره‌ی حلقه‌های مفقوده چرخه تولید سرمایه اجتماعی در ایران است. به همین منظور پیشنهادات زیر آرایه می‌شود، امید است بتواند مؤثر و راهگشا باشد.

- ۱- با توجه به نقش مؤثر محلات و شبکه‌های ارتباطی دوستانه در تولید سرمایه اجتماعی به عنوان شبکه‌های خودجوش، غیررسمی و غیردولتی که با کمترین هزینه مالی می‌توانند بیشترین سرمایه اجتماعی را با سهولت تولید کنند، پیشنهاد می‌شود نقش شبکه‌های ارتباطی دوستانه در تولید سرمایه اجتماعی به عنوان یک موضوع مستقل مورد پژوهش قرار گیرد.
- ۲- با توجه به این که امروزه مسئولیت تولید، حفظ، افزایش و یا فرسایش سرمایه اجتماعی مستقیماً متوجه دولت (مجموعه‌ی قوای سه‌گانه) است، پیشنهاد می‌شود این موضوع به صورت مستقل مورد مطالعه قرار گیرد.

۳- از آن جا که این اصطلاح از غرب وارد کشورهای جهان سوم و از جمله ایران شده است و مانند هر اصطلاح وارداتی دیگر نیاز به بومی شدن دارد. بنابراین شایسته است پژوهشگران و متفکران ایرانی در دانشگاه‌ها و سایر مراکز علمی با انجام مطالعات بنیادی و پر دامنه ابعاد تئوریک آن را شکافته و این مفهوم را براساس فرهنگ و مسایل اجتماعی ایران بازسازی کنند تا در این زمینه به حد نظریه‌پردازی برسند و بدین طریق تا حدی از فقر نظری موجود کاسته شود.

۴- یکی از عوامل مؤثر در تولید یا کاهش سرمایه اجتماعی نقش مدیریت‌های کلان اجتماعی در اداره و هماهنگ کردن نهادهای مرجع جامعه است. بررسی این نقش از منظر جامعه‌شناختی می‌تواند کمک خوبی برای فرایند تولید سرمایه اجتماعی در ایران باشد. به همین دلیل پیشنهاد می‌گردد این مسأله به عنوان یک موضوع پژوهشی مورد توجه قرار گیرد.

۵- اهمیت مطالعه در زمینه نقش وسایل ارتباط جمعی به ویژه رسانه‌های ملی (مطبوعات و صداوسیما) در تولید یا کاهش سرمایه اجتماعی، مورد دیگری است که شایسته است از سوی پژوهشگران مورد توجه قرار گیرد.

۶- با توجه به تنوع قومیت‌ها در ایران، مطالعه نقش آنان در تولید یا کاهش سرمایه اجتماعی به عنوان یک موضوع مستقل پیشنهاد می‌گردد.

ب- پیشنهادات اجرایی

۱- سرمایه‌گذاری ملی، برای تولید و افزایش سرمایه اجتماعی به طور رسمی و به عنوان یک سیاست عمومی از سوی نهادهای مسئول تعیین گردد و سازوکارهای لازم برای تحقق آن پیش‌بینی شود. (با تأکید بر دانشجویان)

۲- دولت ساز و کارهای لازم را به منظور افزایش مشارکت‌های داوطلبانه شهروندان در فعالیت‌هایی که جنبه‌های عمومی و غیرانتفاعی دارد، پیش‌بینی و به موقع اجرا گذارد (با تأکید بر دانشجویان).

۳- طراحی و اجرای برنامه‌هایی به منظور افزایش سطح تعهد، مسئولیت‌پذیری و نظم فردی و اجتماعی در دانش‌آموزان (مقاطع مختلف)، دانشجویان، شهروندان (با توجه به گروه‌های سنی و شغلی)

۴- تشویق آن دسته از سیاست‌های عمومی که تقویت ارزش‌ها و هنجارهای مشترک اجتماعی را به دنبال دارد و پرهیز از سیاست‌های عمومی که تخریب شبکه‌ها و روابط اجتماعی را در پی دارد (با تأکید بر دانشجویان).

۵- ایجاد تحول اساسی در کارکرد نهادهایی که وظیفه‌ی جامعه‌پذیری را برعهده دارند. به ویژه سازمان‌ها و نهادهایی که در شکل‌گیری احساس هویت اجتماعی در نوجوانان و جوانان مؤثرند.

۶- ارایه آموزش‌های عمومی به مردم در خصوص معرفی سرمایه اجتماعی و نقش و اهمیت این سرمایه در توسعه پایدار، تقویت فرهنگ عمومی، کاهش آسیب‌های اجتماعی، سلامت اجتماعی، افزایش انسجام اجتماعی و ...

منابع^۱

- ۱- آبرکرامی، نیکلاس، و هیل، استفن، و ترنر، برایان. (۱۳۷۰). فرهنگ جامعه‌شناسی (ترجمه حسن پویان). تهران: چاپخش. (۱۹۸۹).
- ۲- ادیبی، حسین، و انصاری، عبدالعبود. نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: جامعه (۱۳۷۵).
- ۳- اینگلهارت، رونالد. (۱۳۷۳). تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی (ترجمه مریم وتر). تهران: کویر. (۱۹۹۰).
- ۴- بیرو، آلن. فرهنگ علوم اجتماعی (ترجمه باقر ساروخانی). تهران: کیهان (۱۳۶۶).
- ۵- پوتنام، روبرت. (۱۳۸۰). دموکراسی و سنت‌های مدنی (ترجمه محمدتقی دلفروز). تهران: دفتر مطالعات و تحقیقات سیاسی وزارت کشور. (۱۹۴۱).
- ۶- توسلی، غلامعباس. نظریه‌های جامعه‌شناسی. تهران: سمت (۱۳۷۰).
- ۷- جنکینز، ریچارد. (۱۳۷۷). هویت اجتماعی (ترجمه تورج یاراحمدی). تهران: شیرازه. (۱۹۹۶).
- ۸- چلبی، مسعود. جامعه‌شناسی نظم. تهران: نی (۱۳۷۵).
- ۹- رفیع‌پور، فرامرز. توسعه و تضاد. تهران: شرکت سهامی انتشار (۱۳۷۷).
- ۱۰- رنانی، محسن. (۱۳۸۰). سقوط سرمایه اجتماعی (بحران عقلانیت و امتناع برنامه در ایران). آفتاب، ۶، ۲۶-۳۵.
- ۱۱- کوزر، لیویس. (۱۳۶۸). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی (ترجمه محسن ثلاثی). تهران: انتشارات علمی. (۱۹۷۱).
- ۱۲- ساروخانی، باقر. روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی (جلد دوم). تهران: پژوهشگاه علوم انسانی (۱۳۷۷).
- ۱۳- سیف، علی‌اکبر. (۱۳۷۸). روش تهیهی پژوهشنامه در روان‌شناسی و علوم تربیتی (براساس راهنمای انتشارات انجمن روان‌شناسی آمریکا، ۱۹۹۴). تهران: دوران.

- ۱۴- شارع‌پور، محمود، و خوش‌فر، غلامرضا. بررسی تأثیر سرمایه فرهنگی بر هویت اجتماعی جوانان در شهر تهران (طرح پژوهشی). تهران: اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان تهران (۱۳۸۰).
- ۱۵- شایان‌فر، علیرضا. دایرةالمعارف تطبیقی علوم اجتماعی (کتاب دوم). تهران: کیهان (۱۳۷۹).
- ۱۶- شریفیان ثانی، مریم. (۱۳۸۰). سرمایه اجتماعی: مفاهیم اصلی و چارچوب نظری. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، ۲، ۱۶-۵.
- ۱۷- علوی، سیدبابک. نقش سرمایه اجتماعی در توسعه از سایت (www.irandoc.ac.ir) (۱۳۸۰).
- ۱۸- فوکویاما، فرانسیس. (۱۳۷۹). پایان نظم سرمایه اجتماعی و حفظ آن (ترجمه غلامعباس توسلی). تهران: جامعه ایرانیان. (۱۹۹۷).
- ۱۹- کلمن، جیمز. (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی (ترجمه منوچهر صبوری). تهران: نی. (۱۹۲۶).

20. Ambaras, David. (1998). Social knowledge, cultural capital, and the new middle class in Japan, 1895-1912. *Journal of Japanese Studies*, 24, 1.
21. Bolino, Mark. C., Turnley, William. H., and Bloodgood, James. M. (2002). Citizenship behavior and creation of social capital in organizations. *Academy of Management Review*, 27, 4.
22. Chang, Hedy. (1997). Democracy, diversity, and social capital. *National Civic Review*, 86, 2.
23. Coleman, James. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94.
24. Crow, Gregory. (2002). The relationship between trust, social capital and organizational success. *Nursing Administration Quarterly*, 26, 3.
25. Drevdahl, Denise., Kneipp, Shawn. M., Canales, Mary. K., and Dorcy, Kathleen. S. (2001). Reinvesting in social justice: A capital idea for public health nursing? *Advances in Nursing Science*, 24, 2.
26. Fukuyama, Francis. (1999). Social capital and civil society. [on line]. Available at www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reformes/fukuyama.htm.
27. Greeley, Andrew. (1997). Coleman revisited: religious structures as a source of social capital. *American Behavioral Scientist*, 40, 5.
28. Joseph, James. (1998). Democracy's social capital: civil society in a new era. Address to the Pretoria Rotary Club.
29. Hardin, Russell. (1998). *Social capital*. New York University.
30. Lin, Nan. (2000). Building a network theory of social capital. Keynote Address, XIX International Sunbelt Social Network Conference, Charleston, South Carolina.
31. Loury, Glenn. (1985). *New dividends through social capital*. Black Enterprise.

32. Minkoff, Debra. (1997). Producing social capital: national social movements and civil society. *American Behavioral Scientist*, 40, 5.
33. Mohan, Giles., Mohan, John. (2002). Placing social capital. *Progress in Human Geography*, 26, 2.
34. Ogilvy, James. (1993). *Economics of trust*. Harvard Business Review.
35. Putnam, R. D. (1993). *Making democracy work*, Chapter 6. Princeton University Press.
36. Putnam, R. D. (1995). Bowling alone: america's declining social capital an Interview with R. Putnam. [on line]. Available at http://muse.jhu.edu/demo/journal_of_democracy/v006/putnam.html
37. Quigley, Kevin. (1996). Human bonds and social capital. *ORBIS*, 40, 2.
38. Sanders, Jimmy. M. (2002). Ethnic boundaries and identity in plural societies. *Annu.Rev.Social*, 28.
39. Smith, M. K. (2001). Social capital. From (www.infed.org/biblio/social_capital.htm).
40. Stone, Deborah. (1995). The durability of social capital. *Journal of Health Politics, Policy and Law*.
41. Sullivan, Elizabeth. (2002). Social exclusion, social identity and social capital: Reuniting the global, the local and the personal. Discussion Paper for the Conference de L'Association Internationale des Ecoles de Travail Social July 2002. De Montfort University.
42. Tsal, Wenpin., Ghoshal, Sumantra. (1998). Social capital and value creation: the role of intrafirm networks. *Management Journal*, 41, 4.